

Veel sotsiaalteaduste tasemest Eestis

Ülo Vooglaid (RiTo 6), Tartu Ülikooli Õigusinstituudi emeriitprofessor

Riigikogu Toimetiste kuuendas numbris ilmus minu essee "Võim – kõige raskem koorem", milles ma mainisin muu hulgas, et Riigikogul, valitsusel, ametkondadel ja teistel põhiseaduslikel institutsioonidel on väga raske teha järeldusi oma senise tegevuse kohta, anda hinnanguid, seada eesmärgid ja valida vahendeid, sest teaduslikku infot ühiskonna ja selle alasüsteemide kohta on väga vähe. Mikko Lagerspetzile näis, et olin selle märkusega alandanud Eesti ühiskonnateadlasi ja ühiskonnateadust. RiTo-s nr 7 (2003) ilmus tema vastulause, millele vastasin RiTo 8-s. Kirjutasin päris pikalt ja põhjalikult, mis peaks selles protseduuris olema, mida oleks võimalik käsitleda ühiskonnateadusena ja teadusliku uuringuna. Asjaolu, et uuringute asemel on tehtud ja esitatud kirjeldusi, on omamoodi väga kahetsusväärne suundumus. Selle asemel, et pahasid, oleks vaja ehk nimetada paari- kolme eriti hästi õnnestunud ühiskonnauuringut, sealhulgas võimule tuleku, võimul oleku ja võimult taandumise kohta. Paljud loeksid neid õhinaga. Professor Lagerspetz oli häiritud ka sellest, et ütlesin avalikult välja ammu teada oleva tõiga: Eestis ei ole iseseisvusajal toimunud *ühtki uuringut*, mille objektiks oleks olnud "võõrdumine, võõrandumine, indolentsus, marginaalsus ja teised sotsiaalsed pinged". Jah, nii see on. Võib-olla peaksin lisama midagi lausa kohutavat: meil ei ole ka ühtki uuringut sotsiaalse stratifikatsiooni ja selle põhjuste kohta.

Mikko Lagerspetzi arvates on äärmiselt eksitav minu väide, et põhilisimad sotsiaalsed probleemid on Eestis täiesti uurimata, või et ei ole olemas "tähendust omavat ja tõsiselt võetavat teaduslikku infot, mille põhjal oleks võimalik koostada prognoose või teha järeldusi senise poliitika kohta". Lagerspetz kinnitab, et kõigi minu mainitud eluvaldkondade kohta on uurimusi tehtud ja nende tulemusi on avaldatud ning et Eesti sotsiaalteaduste üldine tase ja rahvusvaheline läbilöögivõime on viimase poole tosina aasta jooksul selgesti kasvanud. Selle peale tuleks veel kord paluda nimetada need ühiskonnauuringud, mida oleks võimalik pidada teaduslikeks uuringuteks. Kui need on tõesti olemas, siis miks neid on seni varjatud? Tõepoolest paistab nii, et selles väitluses on tõusnud keskmesse valiidsuse küsimus. Minu meelest on vaja eristada kirjeldusi ja teaduslike uuringuid. Kirjeldada on võimalik ükskõik mida; uurida saab ainult probleeme. Kirjeldused on uuringu üheks eelduseks. Teaduslik uuring eeldab asjatundlikkust kogu uuritava valdkonna (ühiskonna ja kultuuri) osas. Suurepärased füüsikud-keemikud-bioloogid ei pruugi olla küllalt asjatundlikud stohhastiliste, kompensatoorsete, adaptiivsete süsteemide käsitlemisel. Diletandid ja profaanid ei saa teaduslike uuringuid korraldada.

Kui neid tekste, mida on kirjutatud ja kaitstud, pidada *a priori* ühiskonnateaduslikeks uuringuteks, siis oleks uuringuid tõesti palju. Õnnetus selles seisnebki, et "latt" on totaalselt vales kohas. Taimi Tulva tüüpi sotsiaalteadlased ei saa ka parima tahtmise korral midagi paremaks muuta.

Olukord on eriti räbal seetõttu, et ennast ühiskonnateadlaseks pidavad isikud on juba harjunud "peost suhu" elama ning on enamasti rohkem mures oma homse päeva pärast kui mingite ühiskonnas ilmnevate pingete ja nende põhjuste pärast.

Erinevalt oponentidest ma tean, mida Toompeal mõeldakse sõna "sotsiaalne" all. Tean, millega on tegeldud ja millega tegeldakse Riigikogu sotsiaalkomisjonis ning sotsiaalministeeriumis. Tean, et Riigikogu ei ole eelnõude menetlemisel veel kordagi tellinud sotsiaalset ekspertiisi ega võtnud otsustamisel arvesse seaduste sotsiaalseid toimeid. Tean, et mõned Riigikogu liikmed ja mõned valitsuse liikmed ei tea sotsiaalsest fenomenist, sotsiaalsetest protsessidest, tegutsemise sotsiaalsetest eeldustest ja tagajärgedest kuigi palju. Ma ei ole kindel, et isikud, keda Lagerspetz kaitseb ja kiidab, on hoolikalt vältinud kontakte ametnike ja saadikutega ning keeldunud koostööst oma teadmiste rakendamiseks. Pigem on põhjus selles, et ei ole uuringuid ega muud usaldusväärset infot, millel oleks rakenduslik väärtus.

Ehk õnnestub mõnes järgmises RiTo numbris anda ülevaade nendest üld-, keskastme- ja konkreetteooriatest, mida Eesti sotsiaalteadlased kasutavad, sellest metodoloogiast, mida nad järgivad, ja nendest meetoditest, millega nad koguvad usaldatavat andmestikku, analüüsivad seda ja üldistavad teaduslikeks faktideks.

Professor Lagerspetzi meelest on sotsiaalteadlased viimasel ajal palju muret tundnud. See on edu saavutamiseks vajalik, aga mitte küllaldane eeldus.

Ühiskonnateaduse edenemist takistavad ka mitmed "struktuursed kontseptsioonid".

Kui keegi tuleb seletama, et teadlase taset iseloomustab retsenseeritavates välismaa ajakirjades ilmunud artiklite arv, siis sellisele isikule oleks isegi kaastundeavaldusest palju.

Sellised seisukohad on teadusmaffia loodud argumendiks võitluses mitte ainult raha, vaid elu eest.

Kui olud muutuvad ja valitsus peaks võtma kursi vastutuse suurendamisele, siis võib kiiresti muutuda ka sotsiaalteaduse ja sotsiaalteadlaste positsioon ühiskonnas. Siis oleks otsustajatel tarvis prognoose ja tõsikindlaid teadmisi probleemide tekke ja püsimise kohta, nende põhjuste-tagajärgede kohta, nagu ka süsteemide jõudluse kohta, nende funktsioneerimise, muutumise ja arengu kohta.

Kardan, et praegu ei ole valitsusel abi saamiseks kuhugi pöörduda. Sellise killustumise ja nokitsemise tingimustes ei ole ka parima tahtmise korral võimalik mingeid ühiskonnateaduslikke uuringuid korraldada.

Väitlus RiTo-s teaduse ja ühiskonnateaduslike uuringute kvaliteedi üle oli kahtlemata üpris informatiivne. Selgus, et arusaamad teaduslikust uurimisest ja selle eeldustest on mitte lihtsalt mõnevõrra erinevad, vaid vastupidised. Kirjeldusi teaduslikeks uuringuteks pidavate isikute ring on Eestis suur ja lai. Seetõttu ei ole rutiinist vabanemine lihtne ega kerge. Selleks, et oma silm saaks olla kuningas, tasub minna ülikoolide raamatukogudesse ja paluda vaadata viimastel aastatel kaitstud magistri- ja doktoritöid. Vaadaku igaüks ise, mismoodi on tavaliselt sõnastatud uurimise objekt ja uurimise aine, milline on uuringute teoreetiline ja metodoloogiline alus, milline on saavutatud algandmete usaldatavus ja

tuvastatud faktide väärtus. Minge vaadake, kuidas on tuletatud uuringu tulemuste põhjal ettepanekuid ja soovitusi.

Akrediteerimiskomisjonide suurepärasest hinnangutest võib seejuures rääkida küll ainult neile, kes tegelikku olukorda ei tunne, kellel ei ole kujutlust sellest, milline peaks olema teaduslik uuring, või kellel on ükskõik.

Tundub olevat nii, et ühiskonnateaduse madalseisu peamine põhjus on ühiskonnateadlased, kes otsivad enese ja senise üpris viljatu tegevuse õigustamiseks mitmesuguseid formaalseid põhjendusi.

Nähtavasti oleks vaja seada üles loosung: "Noored, kasvage kiiremini !"